

“OKUS DOMA”: INTEGRACIJA AZILANATA PROTkana TRANSNACIONALNIM PROCESIMA I PROMICANJEM KULINARSKIH TRADICIJA

RAHELA JURKOVIĆ
10000 Zagreb, Vukovićeveva 5
rahela_jurkovic@yahoo.com

DOI: 10.17234/SEC.28.7
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 27. 6. 2016.
Prihvaćeno: 25. 7. 2016.

MARIJETA RAJKOVIĆ IVETA
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
10000 Zagreb, Ivana Lučića 3
mrajkovi@ffzg.hr

Ovaj rad nalazi se u otvorenom pristupu i može se distribuirati u skladu s odredbama licencije CC BY-NC-ND 4.0 HR

Integracija imigranata u države Europske unije danas je jedno od ključnih društvenih pitanja. Cilj je rada na studiji slučaja kolektiva Okus doma prikazati pokušaje i (ne)uspješnost socioekonomske, kulturne i interakcijske integracije izbjeglica i tražitelja međunarodne zaštite u hrvatsko društvo. Istraživanje se temelji na etnološkoj i kulturnoantropološkoj kvalitativnoj metodologiji: na intervjuima s azilantima i tražiteljima azila, sudjelovanju s promatranjem na radionicama kuhanja i promocijama hrane, te analizi medijskog diskursa. Osim integracijskog procesa koji se pokazao iznimno bitnim za azilante i tražitelje azila, autorice pokazuju koliko participacija odnosno pripremanje hrane u Okusu doma izbjeglicama omogućuje bivanje u transnacionalnom polju. Na kraju upućuju na dva sasvim suprotna načina prihvaćanja hrvatskih građana azilanata uključenih u ovu inicijativu (od dobrodošlice do distancije), drugih azilanata, tražitelja zaštite i, općenito, imigranata u Hrvatskoj.

Ključne riječi: azilanti, izbjeglice, integracija, Okus doma, stavovi prema azilantima

UVOD

Suvremeno useljavanje izbjeglica i tražitelja azila¹ u države Europske unije (EU) danas je jedno od ključnih društvenih pitanja, posebice kada je riječ o njihovoj integraciji. Od početka 2006. do kraja prvog kvartala 2016.

¹ U tekstu istoznačno koristimo izraze “tražitelji azila” i “tražitelji međunarodne zaštite”, pri čemu je prvi termin uvriježen u svakodnevnom govoru, dok je drugi termin vezan uz trenutačno važeći *Zakon*, a obuhvaća dvije vrste međunarodne zaštite: azil i

godine Republika Hrvatska odobrila je međunarodnu zaštitu za 176 osoba² te se time obvezala da će im omogućiti određena ekonomska, socijalna i kulturna prava (npr. socijalnu pomoć, zdravstvo, obrazovanje, učenje hrvatskog jezika, povijesti i kulture, osigurati stanovanje, zaposlenje...).³ Međutim, dosadašnja stvarnost Hrvatske, prije svega kao iseljeničke i tranzitne zemlje, s visokom homogenošću društva, slabim ekonomskim prilikama, visokom nezaposlenošću i ograničenim mogućnostima socijalne države, a uz nedostatak planiranih politika integracije (priznatih) izbjeglica, dovodi osobe pod zaštitom u poziciju društvene izolacije, siromaštva i nemogućnosti rješavanja osnovnih egzistencijalnih pitanja u dugoročnijoj perspektivi (Baričević 2013:112).

U europskom se kontekstu o integraciji imigranata u zemlje useljavanja počelo pisati kasnih 1970-ih i ranih 1980-ih godina. U međuvremenu su različite države osmišljavale integracijske politike (Usp. Geddes 2003; Brochmann i Hammar 1999) kojima se uređuju načini uključivanja imigranata u društvo primitka i istodobno pokušavaju izbjeći dotadašnji procesi asimilacije i segregacije. Polazilo se od zamisli da imigrante iz drugih kultura, što uključuje i drukčiju jezičnu i vjersku pripadnost, treba povezati u cjelinu uz uzajamno prilagođavanje i prihvaćanje. Pritom se kretalo od načela kulturnog pluralizma (Brubaker 1992; Heršak 1998:84). Sukladno s imigracijskim politikama te s (ne)pokazateljima njihove primjene, rastao je broj znanstvenih promišljanja što sve integracija treba uključivati (npr. Favell, Geddes, Penninx, Heckmann i Schnapper, Hollifield itd). Pored tri najvažnije dimenzije integracijskog procesa: pravno-političke, društveno-ekonomske i kulturno-religijske (Penninx 2004), izdvojile bismo i interakcijsku (društveni odnosi i mreže) i identifikacijsku (pripadanje) dimenziju u kojima je naglasak na subjektivizaciji integracijskog procesa, tj. percepciji integracije s polazišta samog migranta (Usp. Esser 2001:16, prema Penninx i Garcés-Mascareñas 2016:13).

supsidijarnu zaštitu. Azilanti su izbjeglice u smislu *Konvencije o statusu izbjeglica* iz 1951. kojima je priznat azil (vidi: *Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti*, NN 70/15).

² Više vidi: Statistika Ministarstva unutarnjih poslova RH (<http://www.mup.hr/main.aspx?id=188055>). Prema istoj statistici, od početka 2008. do kraja prvog kvartala 2016. godine međunarodnu je zaštitu u Hrvatskoj zatražilo 4667 osoba.

³ Usp. npr. *Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti* (NN 70/15) i *Zakon o azilu* (NN 88/2010).

Dakako, trebamo imati na umu da useljenici nisu jedna homogena cjelina i da se suvremena društva itekako razlikuju od kulturnih i političkih ideala *nacionalnog kontejnera* te da suvremene države ne podrazumijevaju kulturnu homogenost. Osim toga, dosadašnja su istraživanja pokazala da je za uključivanje imigranata u društvo primitka nužan dvosmjernan proces u kojem se putem interakcije imigranata i domicilnog stanovništva prihvaćaju i razmjenjuju različiti kulturni sadržaji i poštuju različitosti (Goodman 2010), te da je nužno međudjelovanje institucionalnih struktura i samih migranata (Brubaker 1992).

Cilj je ovog rada na jednoj studiji slučaja,⁴ kolektivu Okus doma, prikazati pokušaj i (ne)uspješnost integracije azilanata i tražitelja azila u hrvatsko društvo. U radu ćemo ukratko prikazati ideju i projekt koji je bio u pozadini formiranja kolektiva Okus doma koji su razvili aktivisti iz nevladine organizacije Centar za mirovne studije (CMS)⁵ iz Zagreba zajedno s izbjeglicama i tražiteljima azila. Fokus rada jesu življena iskustva azilanata: što za njih znači participacija u ovom kolektivu, otvara li im ona put ka socijalizaciji, omogućuje li im egzistenciju, odnosno možemo li i u kojoj mjeri njihovo aktivno sudjelovanje u Okusu doma smatrati socioekonomskom, kulturnom, interakcijskom i identifikacijskom dimenzijom integracije. S druge strane, propitujemo koliko ovaj kolektiv omogućuje imigrantima življenje u transnacionalnom prostoru, koliko priprema i promocija hrane iz doma svoga podrijetla pridonosi osjećaju usporednog bivanja na dva mjesta. Na kraju, kroz rad propitujemo izdvojena mišljenja građana o azilantima kroz medijsku analizu diskursa njihovih komentara na internetskim objavama o inicijativi Okus doma.

METODOLOGIJA

Istraživanje je provedeno od listopada 2015. do svibnja 2016. godine.⁶ Temelji se na etnološkoj i kulturnoantropološkoj kvalitativnoj metodologiji: na intervjuima, sudjelovanju s promatranjem te analizi medijskog diskursa.

⁴ Više o etnografskim studijama slučaja vidi: Ó Riain 2009; Swanborn 2010.

⁵ Više o CMS-u vidi na: www.cms.hr.

⁶ Koautorica ovog teksta prvi se put susrela s kuharima-azilantima 2004. godine kada je bila studentica CMS-a i kada su oni za zajednička druženja s polaznicima CMS-a pripremali hranu iz države/doma svoga podrijetla.

Nakon neformalnih razgovora sa sudionicima brojnih događanja na kojima se prezentirala hrana iz Okusa doma (npr. Dan izbjeglica, Dan migranata, doček Nove godine...), ozbiljniji istraživački koraci bili su na dvjema radionicama kuhanja, na kojima je cilj bio, uz sudjelovanje s promatranjem, napraviti etnografsko bilježenje⁷ i dogovoriti pojedinačne intervjuje s izbjeglicama-kuharima i polaznicima. Cilj je bio promatrati azilante i konzumente hrane na promocijama, polaznike tečaja, propitati stavove prisutnih o poslužiteljima, kuharima i azilantima, o hrani, te indirektno propitati stavove domicilnog stanovništva prema Drugima, odnosno strancima.

Pomoću polustrukturiranih i strukturiranih intervjua zabilježile smo četiri življena izbjeglička, integracijska i kuharska iskustva. Cilj je bio saznati duljinu boravka u Hrvatskoj, svakodnevne prakse pripremanja hrane, razloge uključenosti u Okus doma, odabir hrane koju pripremaju, po čijem receptu, itd. Migranti su starosti od 25 do 37 godina, obaju spolova, različitog obrazovanja (većina je završila srednju školu, nekima je prisilan odlazak iz zemlje podrijetla prekinuo fakultetsko obrazovanje). Razgovori su vođeni na engleskom, francuskom i hrvatskom jeziku, odnosno na jeziku koji su odabrali kazivači. Polaznike radionica dodatno smo intervjuirale i propitale o razlozima i iskustvima boravka na njima.⁸ Također smo intervjuirale jednu od inicijatorica ove inicijative, Eminu Bužinkić iz CMS-a, te Zinku Mujkić, suradnicu i koordinatoricu zadruge Okus doma. Istraživanje smo provele koristeći etnografiju pojedinačnog (Abu-Lughod 1991) i strategije utemeljene teorije (Charmaz 2011) s ciljem razvijanja istraživačkih pitanja, a ne njihova linearnog "potvrđivanja" (Emerson et al. 1995).

Tijekom istraživanja pratile smo medijsku produkciju koja je poslužila za realizaciju dvostruke etnografske prakse (Wittel 2004:19). Prema njoj, jedna se sastoji u tome da etnograf sudjeluje, tj. istodobno je

⁷ Etnografsko bilježenje podrazumijevalo je bilježenje dijelova intervjua i deskriptivne trope. Bilješke se analiziralo pomoću dva strateška modela procesuiranja kodiranjem i izradom bilježaka (Emerson et al. 1995).

⁸ Imena svih intervjuiranih izbjeglica i polaznika radionica u radu su objavljenja kao pseudonimi.

prisutan u društvenoj situaciji koju promatra, a druga je svrha razotkrivanje konteksta, pa time i kompleksnosti, pri čemu potencijal etnografske metode leži u onome što Geertz naziva "gustim opisom" (Gerc 1998). Cilj je kroz rad predstaviti kompleksnost recepcije inicijative za integraciju izbjeglica u hrvatsko društvo; kompleksnost koja proizlazi iz dva načina pristupanja istraživanju ove inicijative: s jedne strane, to je promatranje sa sudjelovanjem na prezentacijama hrane i na radionicama kuhanja, intervjuiranje njezinih polaznika i kuhara, a s druge, opis diskursa članaka i analiza komentara ispod članaka objavljenih na internetu.

Nadalje, cilj nam je bio i istražiti omogućuje li kolektiv Okus doma izbjeglicama zadržavanje kulturnih odnosno prehrambenih navika, promicanje vlastite kulture i samim time umanjivanje distinkcije između države podrijetla i mjesta useljavanja. Za to nam je pomogla transnacionalna paradigma u okviru koje se promatraju migrantske prakse i društveni odnosi koji nadilaze državne granice odnosno kojima migranti povezuju države/mjesta rođenja/življenja i sadašnjeg/novog boravka (Usp. Levitt i Glick Schiller 2004; Faist et al. 2013). Transnacionalni socijalni prostori i polja podrazumijevaju da, unatoč velikim prostornim udaljenostima i granicama zemalja, određene društvene interakcije pokazuju tendenciju globalnog intenziviranja (Glick Schiller et al. 1992). Kroz ovaj rad propitujemo ulogu kolektiva Okusa doma u stvaranju transnacionalnih, tj. transkontinentalnih društvenih prostora.⁹ U brojnim radovima posvećenim transnacionalnim praksama hrana pripremljena po poznatim receptima, nošenje namirnica i gotovih proizvoda od "kuće" do novih domova, pokazali su se neizostavnim segmentima (Povrzanović Frykman 2010; Povrzanović Frykman i Humbracht 2013; Petridou 2001; Gadže i Rajković Iveta 2015). Budući da hrana stimulira gotovo sva osjetila i tako rekreira iskustva doma gotovo u potpunosti, u ovom je radu promatramo u funkciji kontinuiteta i povezanosti s domom. Zbog sposobnosti da rekonstruira

⁹ Zbog specifičnosti izbjegličkih migracija, transnacionalna je paradigma samo djelomično primjenjiva. Naime, zbog prirode prisilnih migracija, izbjeglice se uglavnom nalaze u prostoru "između" dviju država, dvaju državljanstva... Usp. Petrović (2014); De Genova (2002); Fassin (2005); Huysmans (2000). Takav aspekt promatranja izbjeglica uključenih u kolektiv Okusa doma i općenito azilanata u hrvatskom društvu ostaje temom nekoga budućeg rada.

osjetni totalitet doma i onoga poznatog, istražujemo može li hrana pomoći u simboličkoj obnovi svijeta koji postaje fragmentiran promjenom zemlje stanovanja (Petridou 2001). U dosadašnjim istraživanjima pokazalo se da je hrana mnogo više od prehrambenog proizvoda jer ljudi biraju, kuhaju i serviraju određene obroke zato što pomoću njih evociraju sjećanja, obilježavaju važne datume i prezentiraju svoj identitet (Gadže i Rajković Iveta 2015). Pored toga, ljudi iz istoga društvenog, tj. kulturnog kruga imaju jednake asocijacije na određeni tip hrane, stajališta o njoj, jednaka znanja i prehrambene navike, što sve čini kulturu prehrane (Contreras i Gracia Arnaiz 2005:37). Migrantske grupe ne zaboravljaju prehrambene navike jer hrana ima važnu biološku, simboličku i afektivnu ulogu. Kroz rad želimo saznati pomaže li hrana sačuvati sjećanja, bude li recepti i jela pripremljena na poznati način osjetila koja potiču prenošenje kulture, te ima li pojedina hrana emotivnu ulogu kod imigranata (Ibid.).

NASTANAK KOLEKTIVA OKUS DOMA

Kolektiv Okusa doma nastao je u okviru projekta *Kvalitetnim rješenjima k integraciji izbjeglica*.¹⁰ Naše se istraživanje bavi Okusom doma u značenju koje je prezentirano na njihovoj Facebook stranici¹¹ koja je i najkorištenije sredstvo njihove *online* komunikacije sa širom javnosti. Na njoj se Okus doma predstavlja kao socijalna zadruga koju vode izbjeglice, migranti i volonteri, ali istodobno je Okus doma i grupa pojedinaca koji su se okupili oko zajedničkih interesa u hrani i kuhanju. U publikaciji pod naslovom *Okus doma* (Bužinkić 2014:s. n.) piše da je Okus doma "istraživačko-gastronomsko-kulinarski projekt koji nas upoznaje s kulturom, običajima i društvima podrijetla izbjeglica u Hrvatskoj bilježeći njihova sjećanja na dom, mirise i okuse njihove kuhinje. Ovaj je eksperiment razmjena životnih priča i kulinarskih umijeća izbjeglica i ljudi

¹⁰ Više vidi na: <http://www.okus-doma.hr/hr/info/o-nama>. Tijekom proteklih desetak godina (pot)projekt Okus doma bio je dio šire kampanje, tj. programa koje je CMS provodio u nekoliko faza pod različitim imenima (više vidi na: <http://www.cms.hr/hr/vise-o-programima>). Spomenimo realizaciju radijskog spota *Integracija počinje razumijevanjem*, televizijski spot *Porijeklo hrane*, kuharicu *Okus doma*, istoimeni dokumentarni film autorice Martine Globočnik, itd.

¹¹ Adresa Facebook stranice Okusa doma: <https://www.facebook.com/okusdoma>.

iz Hrvatske."¹²

Iz intervjua s Eminom Bužinkić saznali smo da je Okus doma nastao po uzoru na slične ideje realizirane drugdje u svijetu, primjerice u Velikoj Britaniji i Australiji, i njihove tzv. azilantske ili izbjegličke kuharice, u kojima je, s jedne strane, riječ o kuhinjama kao prostorima okupljanja i kuhanja kao takvog (*public kitchen events*), a s druge o tiskanim zbiricama koje su okupljale recepte izbjeglica, a cilj im je bio senzibilizirati ljude da kušaju jela drugih kultura, upoznaju ih i razbijaju predrasude o izbjeglicama. Volonteri i aktivisti okupljeni u CMS-u su od 2003. godine počeli raditi s izbjeglicama, razgovarati s njima o svakodnevicu, problemima, njihovim snovima, itd. Osnova uspješne komunikacije bila je izgraditi povjerenje. To se radilo tako da su članovi CMS-a i izbjeglice jedni drugima kuhali kave, družili se, a potom počeli i skupljati izbjegličke priče i recepte. Od 2006. do 2014. sakupili su trideset recepata i priča, od kojih je dvadeset objavljeno u publikaciji *Okus doma* (2014). Prema riječima E. Bužinkić:

“Okus doma nije samo dokumentiranje priča, Okus doma je zapravo prostor u kojemu su ljudi bili spremni na dijalog jedni s drugima, [...] učiti jedni od drugih i gdje smo zapravo kao neku vrstu artikulacije onoga što oni jesu izabrali kuhanje, podučavanje jezika i neku vrstu interkulture razmjene.”

U okviru Okusa doma do sada su provedene mnoge radionice i promotivne aktivnosti na kojima imigranti¹³ pripremaju i prezentiraju hranu iz države podrijetla. Ta su događanja organizirale udruge civilnog društva, škole i međunarodne organizacije (npr. UNICEF, UNHCR, Crveni križ...). Nakon što je registrirana zadruga u ožujku 2016., kolektiv Okus doma nudi i uslugu dostave hrane. Naručitelji su uglavnom nevladine organizacije, društveno-kulturne ustanove, udruge aktivne na području rada s mladima,

¹² Premda se različito nazivlje povezuje uz Okus doma, u ovom radu koristimo termin “kolektiv” jer smatramo da taj naziv najbolje opisuje Okus doma kao predmet našeg istraživanja.

¹³ Iako je primaran cilj inicijative Okus doma, koji se najviše promovira u javnosti, pomagati izbjeglicama (od kojih je većina dobila azil ili je u tom postupku), na brojnim događanjima uvjerile smo se da je ona otvorena i za sve druge imigrante (npr. imigrante iz afričkih i bliskoistočnih zemalja koji žive u Zagrebu zbog bračnih migracija).

te međunarodne organizacije, kazala nam je koordinatorica zadruge Zinka Mujkić. Važno je napomenuti da se zadruga uspjela registrirati te opremiti kuhinju kroz *crowdfunding* kampanju kojom su se prikupila sredstva (ukupno 19 000 američkih dolara) od građana, a koji su zauzvrat dobili razne poklone (engl. *perks*), kao što je sudjelovanje na radionici/tečaju kuhanja koji je vodio kolektiv Okus doma. Naše istraživanje temelji se na sudjelovanju s promatranjem na dvije takve radionice.

RADIONICE KUHANJA OKUS DOMA

Prva radionica kuhanja na kojoj smo sudjelovale održala se u subotu, 13. veljače 2016. godine na Opatovini u Zagrebu, u unajmljenom prostoru Kuhaone, a druga 19. ožujka 2016. u Centru za kulturu prehrane u Zagrebu. Na prvoj radionici bilo je šest radnih timova: po jedan ili dva kuhara s dva ili tri polaznika. Kuhari su bili imigranti, azilanti, dok je jedna osoba bila u postupku traženja zaštite. S obzirom na podrijetlo kuhara, kuhala su se etiopijska, libijska, nigerijska, pakistanska, sirijska i senegalska jela.

Radionice možemo opisati kao spoj finih mirisa i okusa. Kroz zvukove muzike koja je dopirala s radija, miješali su se smijeh i razgovori (na hrvatskom, engleskom i francuskom jeziku). Čulo se udaranje dlanova po stolovima, pljeskanje dlanova o dlan (*give me five*). Polaznici su se upoznavali, razmjenjivali iskustva o kuhinjama i putovanjima. Dok je od kuhanja temperatura u kuhinji rasla, fini, poznati i manje poznati mirisi hrane i začina (korijandera, kima, kumina, kajenskog papra...) širili su se prostorijom. Bilo je tu mnogo dozivanja, traženja sastojaka ili pribora za kuhanje; ljudi su pričali i/ili ispitivali jedni druge, probali hranu koja se kuhala. Lupali su kuhinjski pribori, šuš kale vrećice sa začinima, klopotale po kuhinjskom podu papuče jedne od kuharica. Jednom je kuharu kipjelo jelo, a druga je kuharica greškom sipala previše soli u svoj lonac; no sve je, na kraju, spašeno. Ovaj kratak *gusti opis* (Geertz 1998) samo je dio atmosfere na radionicama koje su bile vrlo opuštene; u prijateljskom raspoloženju lako je bilo sa svima stupiti u kontakt i pričati, a tri sata kuhanja vrlo su brzo prošla. Na kraju su svi prisutni kušali i uživali u pripremljenoj hrani te bili sretni što su sudjelovali na radionici. Kada se sve pojelo, malo se i zaplesalo, na etiopijsku i libijsku glazbu puštenu preko *Youtubea*. Nakon toga, većina nas je otišla i na dodatno druženje i piće u obližnji kafić.

Motivi dolaska polaznika radionice bili su šaroliki. Ana (35 godina, agronom, rođena u Münchenu, živi u Zagrebu) otprije poznaje jednog azilanta, zna kakve poteškoće ima u Hrvatskoj, posebno kod pronalaska posla i zato je došla "financijski poduprijeti ovu hvalevrijednu inicijativu". Marija (32 godine) radi na jednom projektu nevladine organizacije u Čakovcu, kojem je cilj poboljšati uvjete života u Hrvatskoj ljudi koji su državljani trećih zemalja, a dio projekta odnosi se na potporu Okusu doma: sudjelovali su u opremanju njihove kuhinje i prikupili još neka druga sredstva. Ona je pvela i tri svoje kolegice volonterke na radionicu. Ivan (32 godine, informatičar, živi u Zagrebu) je došao sa suprugom, a sudjelovanje na radionici su im darovali prijatelji za Božić jer znaju da vole kuhati i putovati. Lana (22 godine, studira u Zagrebu) svoj je motiv dolaska ovako opisala: "Cimerica me je pitala hoću li volontirati na radionici [...], a kada mi je objasnila o čemu se radi, odmah mi se sviđjela ta ideja da upoznam nove ljudi i nove kulture. A i kad sam tamo došla i kad sam čula da je Samba iz Senegala, bila je prilika da malo pričam francuski."

Dojmovi svih intervjuiranih polaznika radionice bili su vrlo pozitivni, što su potvrdili i u dodatnim intervjuima:

"Atmosferu bih opisala kao opuštenu, zabavnu, prijateljsku... kao kad sa prijateljima kuhaš doma. Jako lijepo. I mislim da je 'moj' kuhar bio najbolji. Ne znam zašto, ali je zbilja bilo zabavno kuhati i družiti se s njime. Jako zanimljiva ličnost [...] voljela bih to ponoviti [...] jer mi je zbilja bilo lijepo i zabavno iskustvo, neočekivano opuštenu, dijelom jer mi se sviđa poduprijeti ljude u tome što rade. Rad, imati posao, a time i financijsku sigurnost je ipak neka osnova svega. Ne možemo živjeti od zraka i sunca. Ovo su sve mladi i radišni ljudi za koje sam skoro pa sigurna da teško dobivaju priliku na našem tržištu rada. Treba ih podržati u tome da rade nešto." (Ana)

"... cijela stvar je bila odlična jer je bila prijateljska atmosfera. Dio zadatka je bilo da pričamo s njima i da se družimo; činilo mi se da su svi jako dobre volje, da nije bilo problema u komunikaciji [...]. Bili smo jako dobro prihvaćeni i cijela ta priča oko hrane je vrlo prijateljska, stvara obiteljsku atmosferu – otvara prostor za dijalog. Hrana je, čini mi se, sredstvo koje najbrže povezuje ljude. Bilo mi je jako ugodno, lijepo i treba ih podržati [...]. Žele otvoriti zadrugu – prostor da se samozaposle – što je jako bitno – ne žele biti na teret

drugih u Hrvatskoj već žele tu ostvariti svoju egzistenciju – to je nešto što bih i privatno podržala." (Marija)

"Super zanimljivo je bilo, naučio sam nova jela, družio se s novim ljudima, upoznao nove ljude – jednostavno volim takve stvari [...]. Sviđa mi se inicijativa, nalaze ljudima posao, pri tome imamo priliku upoznati nešto novo ..." (Ivan)

"Bilo je interaktivno i, budući su ljudi s kojima smo kuhali dosta otvoreni i vole pričati, bilo je stvarno jedno jako lijepo iskustvo. Nisam imala baš velika očekivanja, mislila sam čak da će mi možda biti malo dosadno... bila sam malo skeptična, no to se sve promijenilo [...]. To je jako dobar način da se azilanti pokušaju integrirati... I mislim da je to napravljeno na najbolji mogući način jer je glavni instrument korišten upravo hrana – hrana je nešto najbliže ljudima... Kada dvije osobe nemaju ništa zajedničko iz dvije različite kulture, hrana bi im mogla biti zajednička." (Lana)

Iako su motivacije dolaska na radionice (želja za pomoći, volonterizam, poklon, imigrantsko iskustvo...) i predznanja o imigrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila bila različita, prema navedenim iskazima vidimo da su svi polaznici nakon radionica bili iznimno zadovoljni jer su ugodno i zanimljivo proveli dan, stekli nova iskustva u prijateljskom okruženju, učili o drugim kulturama, konzumirali novu hranu, ali su i doprinijeli integraciji azilanata u hrvatsko društvo, prihvaćajući njihovu hranu/kulturu i dajući im mogućnost da kuhaju/rade. Međutim, ne možemo zanemariti činjenicu da neki od komentara, premda pozitivni, u pozadini sadrže diskurs da "te" ljude (dakle: *njih, druge, drugačije*) treba podržati i da oni ne žele biti "na teret" Hrvatskoj, da je lijepo da "im" nalaze posao (neki drugi, a ne azilanti sami sebi), te da je ovo dobar primjer da se azilanti "pokušaju integrirati". Izraz "pokušaj integriranja" *a priori* asocira na nešto čemu je ishod neizvjestan. Ghassan Hage (2000) piše o fantazijama *Bijele* nadmoći u multikulturalnom društvu i dekonstruira odnose moći koji se nalaze u pozadini ponašanja i govora onih koji se smatraju *upravljacima* nacionalnog prostora, bilo da su oni nacionalistički ili multikulturalno i *kozmpolitski* nastrojeni. *Upravljače* nacionalnog prostora nalazimo i u pozadini diskursa polaznika radionica *Okusa doma*: domicilno stanovništvo jest to koje sebe smatra pozvanim dati (neformalno) odobrenje azilantima da rade, da pokažu da nisu na

teret državi (naciji) i da se pokušaju uklopiti u "naše" društvo. Prema Hageu (Ibid. 45), postoje najmanje dva načina pripadanja nacionalnom domu: prvi je *pasivno pripadanje*, a drugi *vladajuće pripadanje*. *Pasivno pripadanje* pokazuje onaj tko sebe smatra da "pripada naciji", u smislu da je njezin dio pa time i očekuje imati pravo korištenja nacionalnih resursa, pravo „uklapanja u naciju” ili se u njoj "osjeća kod kuće". "Pripadam naciji" jest otprilike stav takvih *upravljača* nacionalnog prostora. S druge strane, *vladajuće pripadanje* (koje nije ekvivalent formalnoj upravi države ili vlade) osjeća onaj koji vjeruje da ima pravo nad nacijom što uključuje vjerovanje da ima vlasništvo nad pravom da doprinese (čak i samo svojim *legitimnim* mišljenje o unutarnjoj i vanjskoj politici nacije) upravljanju tom istom nacijom tako da ona ostaje "njegov/njezin dom". "Ovo je moja nacija" jest, prema Hageu, formulacija onih koji osjećaju *vladajuće pripadanje* naciji. Premda "tolerantni"¹⁴ i prijateljski raspoloženi prema azilantima i tražiteljima azila, izjave polaznika pokazuju da oni govore s pozicije *pasivnog pripadanja* nacionalnom prostoru koji nas je okruživao dok smo kuhali s azilantima i tražiteljima azila na radionicama Okusa doma.

Slika 1: Kuhari i polaznici radionice Okus doma, fotografirao: Igor Bezinović, 13. 2. 2016.

¹⁴ "Tolerancija" je također jedan od ključnih termina koje Hage propituje.

MIGRANTSKA ISKUSTVA I JELA KUHARA OKUSA DOMA

Svrha sudjelovanja s promatranjem nije bilo samo promatrati radionicu iz blizine nego biti i u interakciji s onima koje istražujemo, postavljati im pitanja i stjecati uvid u živote koji se otkrivaju pred nama (Hine 2004:33). Na radionicama su dogovoreni pojedinačni intervjui i s kuharima: Akinom iz Nigerije, Kamranom iz Pakistana, Hayom iz Sirije i Sambom iz Senegala. Njihova izbjeglička, integracijska i kuharska življena iskustva donosimo u nastavku.¹⁵

Akin

Akin ima 30 godina, iz Nigerije je, iz koje je bio prisiljen otići zbog političkih razloga i opasnosti za život. Prema njegovim riječima, on u Hrvatskoj, za razliku od Nigerije, može spavati "zatvorenih očiju". U Hrvatsku je došao 24. prosinca 2011. i zatražio azil koji je potom i dobio. Odmalena je naučio kuhati i hrana je nešto što mu najviše nedostaje od kuće. Dio kolektiva Okus doma postao je već krajem 2012. godine. Nakon što je s polaznicima Mirovnih studija podijelio svoj recept i migrantsku priču, počeo je i kuhati na prezentacijama koje su organizirali.

"Okus doma je slično tome kao da dođeš u jedan veliki hotel i kažu ti: 'Oh, mi imamo međunarodna jela' – to znači da [Okus doma, op. a.] predstavlja različitost. Ljudi uvijek trebaju probati nešto novo, steći više iskustva, saznati ili približiti se... drugim kulturama [...]. Za mene, to je stvarno integracija [...]. Kada ima hrane, kada se hrana kuha, kada se stvori neki glazbeni događaj, kada ljudi pokušaju predstaviti što jedu i što rade – u zajednici kao što je Hrvatska to stvara manje rasizma i manje svih tih loših stvari. Mislim da smo dotakli umove mnogih ljudi na način da su počeli razmišljati da su migranti nešto dobro [...] ove mi aktivnosti znače mnogo [...] pomažu u nastojanju da unesemo ravnotežu u našu situaciju, a ne da nas se smatra strancima ..."

¹⁵ Citirana kazivanja koja slijede ulomci su transkripata razgovora koji su vođeni na engleskom i francuskom jeziku. Autorice teksta prevele su kazivanja na hrvatski jezik. Pri lekturi se u taj dio teksta, osim korekcije tipfelera, nije zadiralo. Originalni transkripti razgovora pohranjeni su kod autorica članka.

Za radionice Okusa doma Akin obično priprema *jollof* rižu s rajčicama iz Yorube, crvenim paprom i mesom. Ovo se jelo sprema u posebnim prilikama na jugozapadnom dijelu Nigerije: "Ako ne kuhaš *jollof* rižu kada imaš neko događanje, ono neće biti kompletno. Ljudi će o tome pričati: 'Možda su siromašni, možda ne znaju što rade [...]. To je jednostavno jelo, koje nikada ne jedeš sam. Ako ga jedeš sam, to će te jelo umarati, osjećat će se osamljeno i depresivno.'" Budući da Akin u Zagrebu ne nalazi potrebne začine *ogiri* i *shombo*, umjesto njih koristi drugu vrstu papra, što jelu daje drugačiji okus. To mu ponekad smeta i stoga mu ih prijatelji iz CMS-a kupuju u Beču u *tropical shopu* u kojem pronalaze i druge namirnice iz afričkih zemalja. Objašnjava da, budući da je azilant, ne želi imati kontakte s Nigerijom, u smislu da mu netko od tamo šalje namirnice, i kaže: "Jedem ono što vidim." No, nastoji ne jesti sam, jer mu je to strano.

"Većinu svog života u Nigeriji jeo sam sa svojom obitelji, sa svojim prijateljima. Ali ovdje, na početku, osjećao sam se usamljeno, vrlo, vrlo usamljeno. Jeo sam sâm i nisam osjećao što jedem. Nisam osjećao okus hrane. To nema smisla. Jedem zbog samog hranjenja i kako ne bih obolio. Kasnije, nakon što sam bio u Zagrebu jednu godinu, pokušao sam osnovati udrugu i mnogo je ljudi dolazilo k meni. I sada se sjećam da sam uvijek kuhao kada bi netko dolazio kod mene [...]. Uvijek kuham. Jer to je to [...]. Sada sam usvojio ovu kulturu odavde, da jedeš sam. No nije dobro jesti burek, jesti pizzu na cesti – to nije zdravo, nije normalno. Nikad, nikad, nikad nije dobro jesti na taj način [...]. Znaš, hrana znači mnogo, ne radi se tu samo o jelu. Jestu hranu [s drugima, op. a.] znači mnogo – ima u tome i duhovnosti. Ali zašto jesti sam? U Africi se kaže da si poput životinje ako jedeš sam. U Africi promoviramo harmoniju između ljudi, a onda i poštovanje."

Iz ovoga je kazivanja vidljivo da ovaj azilant ne želi imati kontakte s državom podrijetla, u smislu da mu netko od tamo nešto šalje, i da se želi integrirati u novo društvo, poziva prijatelje u goste i priprema hranu za njih. Novi prijatelji umanjuju mu osjećaj usamljenosti. Kao što je nekada hranu dijelio s obitelji i prijateljima iz Nigerije, sada to radi s prijateljima u Hrvatskoj. No ipak, hrana koju priprema za nove prijatelje – njezini okusi, mirisi i začini koje dobiva na poklon – podsjećaju ga na dom i obitelj.

Za sada mu je kuhanje hobi koji mu pomaže u društvenoj integraciji, a kuhanje s Okusom doma donijelo mu je i neke promjene stavova koje je imao nakon prvih mjeseci boravka u Hrvatskoj. Kada je počeo kuhati, 2012. godine, ljudi su pojeli sve što je skuhao i dolazili bi po još, što ga je ugodno iznenadilo ("Hrvati jedu nigerijsku hranu – pa to je super!") i što je doprinijelo i interakcijskoj dimenziji integracije. Uvjeren je da se hranom mogu mijenjati mišljenja i upoznavati prijatelji. Hrana je utjecala i da se njegove predodžbe o Hrvatskoj, kao zatvorenoj zemlji ne previše sklonoj "drugačijima", promijene. Vjeruje da je Okus doma:

"... projekt koji će potvrditi Zagreb i Hrvatsku kao zemlju integracije. Tako će [...] svi znati da Hrvatska ima izbjeglice koje su osnovale catering i potom restoran. Zahvaljujući ovom projektu, mi koji smo došli možemo pokazati bogatstvo naše kulture, naš način života. Ovo nam je prilika da pokažemo što smo! Ja sam tako sretan da, ako radim i deset poslova, a treba učiniti nešto za Okus doma, odmah ću napustiti sve i doći! [...] Iz ovog će izaći puno dobrih priča. Na jelovniku će biti svega. Tako i treba biti, to miješanje kultura. Okus doma je jedina prava integracija koja postoji u Hrvatskoj. Integracija, uključivanje u društvo u kojem neće biti rasizma. Genijalna je to stvar koja se dogodila izbjeglicama" (Pavić 2016).

Kamran

Kamran ima 27 godina, podrijetlom je iz Pakistana, a krajem 2014. godine dobio je azil u Hrvatskoj. Za Okus doma saznao je preko prijatelja iz Nigerije. Od 2015. povremeno kuha za Okus doma. Profesionalni je igrač kriketa, no često je kuhao s ujakom vlasnikom restorana u Pakistanu. Nema diplomu kuhara jer u Pakistanu ona ne treba. Prema receptu mame i ujaka, na radionici je pripremio *kormu* i *kheer*, tipična pakistanska jela. Ne priprema ih inače za sebe u Hrvatskoj jer su to skupa jela, a ni sve sastojke ne može tu naći (npr. mješavinu začina *korma masalu*). Pripremajući na radionici *kormu*, upotrijebio je *garam masalu* koju su nabavili organizatori radionice. Objasnio je da u Pakistanu koriste mnogo začina od kojih tijekom kuhanja cijela kuća miriše: "To je prekrasan miris, to je stvarno lijepo, a ovdje je to nemoguće imati."

U Zagrebu uglavnom jede hrvatsku hranu jer za pripremu pakistanske hrane nije lako naći potrebne sastojke, a i njihova narudžba od roditelja

iz Pakistana bila bi preskupa. Izdvojio je jedino laku i jeftinu pripremu pakistanskog kruha, za što sastojci postoje u Hrvatskoj. Kada ga jede, osjeća se *kao kod kuće*. Ističe da se dobro osjeća i kada ga priprema, podsjeća ga na obitelj i dane koje je proveo u rodnoj zemlji. Na izbjegličkom putu živio je u Grčkoj i Makedoniji. U Grčkoj je kuhao na isti način kao u Pakistanu jer je ondje mogao kupiti začine i ostale sastojke. Smatra da bi se u Hrvatskoj bolje hranio da ima posao jer bi tada od prijatelja iz Grčke naručivao začine i sastojke za spremanje pakistanske i azijske hrane koju je navikao jesti: "Azijska hrana je ukusna, nije, kao ovdje, bezukusna. Koristimo mnogo začina, a začini su dobri za zdravlje." Tijekom istraživanja koje smo provodile, Kamranova su se razmišljanja o Okusu doma mijenjala, od skeptičnih prema jako pozitivnim – ova potonja bila su u vrijeme intenzivnijeg kuhanja za Okus doma i sudjelovanja na raznim događanjima gdje je Okus doma bio prisutan. Ipak, uvijek je izražavao želju da s njima stalno kuha i da mu to postane i izvor dohotka. Na njegovu je primjeru do izražaja došla važnost interakcije s domicilnim stanovništvom koja je bila posredovana preko aktivnosti provedenih u organizaciji Okusa doma. Intenzitet interakcije uvjetovao je i Kamranova raspoloženja želi li ostati u Hrvatskoj ili otići iz zemlje. Što je interakcija s lokalnom zajednicom bila veća, on je bio zadovoljniji svojim životom u Hrvatskoj, a vrijedilo je i suprotno: manje interakcije pa time i više neaktivnosti, značilo je za njega da bi trebao otići iz Hrvatske.

Haya

Haya ima 37 godina i podrijetlom je iz Sirije. U Hrvatsku je došla u rujnu 2015. godine kako bi zatražila azil i osigurala bolju budućnost za djecu. Prije tri godine boravila je u Hrvatskoj jer je sa suprugom Libanoncem imala restoran u Zagrebu. Sada u Zagrebu živi s troje djece (kći ima 15 godina, a dva sina blizanca 10 godina), a suprug joj radi u Moskvi. Nada se da će dobiti azil i ostati u Hrvatskoj. Za Okus doma saznala je na jednoj prezentaciji o Siriji i pridružila im se. Motiv uključenja bio je što pomažu izbjeglicama, htjela je biti od pomoći, a voli i kuhati i voli atmosferu koja se stvara kada ljudi kuhaju. Na radionici je pripremila sirijsku salatu *fattoushe* te *shish barak* s rižom, prema maminu receptu. To su jela koja i inače često sprema obitelji u Zagrebu. Oba su jela vrlo omiljena u Siriji, ali i na cijelom

Bliskom istoku. Kod pripreme je koristila začim *sumac* koji je donijela iz Sirije i arapski kruh koji je kupila u orijentalnoj trgovini u Zagrebu koju drže njezini prijatelji iz Sirije. Haya u Zagrebu kuha na isti način na koji je kuhala u Siriji i sve sastojke kupuje u Zagrebu. Istaknula je da njezinu djecu i nju ta hrana podsjeća na lijepe uspomene na život u Siriji. Osim začina, iz Sirije je donijela je i druge sastojke za kuhanje te domaće proizvode, npr. *kishk* (slično hrvatskoj zimnici). Kazala je da će nakon što potroši zalihe *kishka*, tražiti od roditelja iz Sirije da joj ga pošalju u Zagreb.

Voljela bi biti profesionalna kuharica, no za to joj je potrebna diploma. Htjela bi kuhati sirijsku i libanonsku hranu, no svjesna je da takva hrana u Zagrebu nije tražena. Međutim, u usporedbi s prethodnim boravkom u Zagrebu, sada smatra da se ljudi više otvaraju prema novim kuhinjama. Navela je da tomu doprinosi i Okus doma, što smatra korisnom inicijativom koja stvara i dobru atmosferu između azilanata i domicilnog stanovništva. Osjeća se dobro u Hrvatskoj, tu je sigurna, smatra da ljudi prihvaćaju "druge" na dobar način, a osim toga, ovdje joj je i lako živjeti. Djeca joj idu u hrvatsku školu i drugi učenici ih dobro prihvaćaju. Nada se da će dobiti priliku da tu i dalje živi:

"Sretna sam što sam ovdje u Zagrebu, za mene je to lijep grad. Imam i hrvatske prijatelje ovdje, stvarno dobre ljude, dobronamjerne i nadam se da ću dobiti pozitivnu odluku [na podneseni zahtjev za azil, op. a.]".

Hayina priča pokazuje koliko je za tražitelje azila bitna uključenost u društvo, u smislu da lokalnoj zajednici u kojoj se nalaze budu od koristi, radeći ono što najbolje znaju i istodobno surađujući s drugima koji žive u istoj sredini.

Samba

Samba ima 25 godina i rođen je u Dakru. Došao je u Hrvatsku u srpnju 2014. godine, zatražio azil i dobio ga. Iste godine susreo se s Okusom doma kada su ga iz CMS-a tražili recept i pitali o hrani koju jedu u Senegal. Sudjelovao je i u raznim aktivnostima Okusa doma, a za Dane izbjeglica u lipnju 2015. prvi je put kuhao za njih. Na pitanje što Okus doma za njega znači, odgovorio je:

“... znači mnogo stvari: novu obitelj za mene [naglasile autorice, op. a.], novi kolektiv, sjajne ljude koje susrećem i odličnu ideju. Ideja je odlična jer je puna poruka, znači novu revoluciju za mene [...], mnogo poruka: pokazati ostatku ovih ljudi da smo mi jedno i da možemo [...] dijelimo hranu, različitu hranu i hranu koju jedemo iz jednog tanjura, a to znači jedinstvo, ujedinjenje svakoga, od bilo kuda. Možemo dijeliti da pokažemo da možemo učiniti nešto [...]. To je jedan od mojih razloga [zašto sudjelujem, op. a], jer to vidim kao veliku ideju, dobre stvari koje su za mene jako važne, znaš... Jedinstvo, mir, ljubav... Nova obitelj i radiš ono što želiš.”

Iz ovog kazivanja vidimo da kolektiv Okus doma za azilante označuje jaku društvenu integraciju, a osjećaj pripadanja odnosno “stvaranja nove obitelji” pokazatelj je interakcijskog i identifikacijskog aspekta integracijskog procesa. Samba voli kuhati, a dati ljudima jesti za njega je nešto sjajno. Htio bi biti profesionalni kuhar, ali istodobno ne vjeruje u pojam “profesionalnosti”: “... stvari bi trebale biti prirodne u tebi [...]. Znam tko sam, znam svoje kvalitete i znam što sve mogu učiniti – znam koji je moj nivo, ono što je u meni”. Kuhao je s tetom s kojom je odrastao pa i nju, uz svoju biološku majku, zove mamom. Na radionici je pripremio *couscous* (*thiéré* na njegovu jeziku, *wolofu*) od žitarica s mesom, paprikom i lukom. Ondje ga često jedu i pripremaju na razne načine, što on i danas prakticira u novom domu u Zagrebu. Unatoč nekim zamijenjenim sastojcima (npr. ulje od kikirikija sa suncokretovim), na radionici ga je pripremio prema bakinu receptu, na isti način kako ga pripremaju za senegalski nacionalni praznik. Odabirom pripreme jela koje je neizostavno za senegalsku proslavu državnog praznika, ali prema bakinu receptu, vidimo da je ovaj imigrant stvorio transnacionalno polje.

U privatnoj sferi ne hrani se jednako kao u Senegalu zbog nemogućnosti nabave jednakih namirnica, a ne koristi zamjenske sastojke jer tada ne bi dobio okus koji želi. Objašnjava da ne želi da mu iz Senegala išta šalju jer je skupo, uz riječi: “Mogu svagdje preživjeti”. No zadržao je naviku jedenja rukama iz jedne zdjele kao “kod kuće” jer su “ruke iskonska žlica, iskonska vilica, iskonski nož”, a jesti iz jednog tanjura za njega znači:

“... to je kao da smo jedno [...] ne brinemo jesi li bolestan ili ne, jesi li različit... Nikad neću oboljeti ako dijelim hranu s nekim – to je

za mene ljubav, a ljubav se ne može miješati s ničim drugim, ničim lošim [...]. Samo idi i operi se, sjedni i jedi... Mi ne dijelimo ljude, podjela je i počela otuda: jedan tanjur, dva tanjura, tri tanjura [...] dijelimo se i toga nismo ni svjesni [...]. Jedna posuda za hranu znači: mi smo jedno”.

Tijekom izbjegličkog puta živio je u Grčkoj i tamo je jeo “normalno”, kao u Senegal, jer ondje postoje trgovine s afričkim namirnicama. Sada je zaposlen u zadruzi Okus doma, a uskoro će dobiti i diplomu kuhara. Dakle, osim što je kolektiv ovom azilantu omogućio društvenu, interakcijsku i identifikacijsku dimenziju integracije s usporednim transnacionalnim pripadanjem, on mu omogućuje i ekonomsku integraciju. Zbog svega navedenog kazao je: “Život je tamo gdje ljudi žive, to je moja filozofija [...] svagdje možeš naći svoj put [...]. Moj život je svagdje, ali živim u Hrvatskoj”. Na kraju je naveo da mu je ovdje dobro: “Osjećam se dobro, osjećam se sjajno, osjećam se sretno u Hrvatskoj, osjećam sebe ...”

TRANSNACIONALNOST DRUŠTVENOG POLJA OKUSA DOMA

Prema navedenim življenim izbjegličkim i azilantskim iskustvima Akina, Kamrana, Haye i Sambe, vidimo da oni povremeno bivaju u transnacionalnim društvenim poljima i sudjeluju u transnacionalnim procesima (Levitt i Glick Schiller 2004:1028). Naime, iste autorice razlikuju “načine bivanja” unutar polja koji se odnose na aktualne društvene odnose i svakodnevne prakse u kojima pojedinci sudjeluju. Nasuprot tomu, načini pripadanja transnacionalnom socijalnom polju odnose se na prakse koje označavaju ili utjelovljuju identitete koji pokazuju svjesnu vezu s određenom grupom. Te aktivnosti nisu simbolične, nego konkretne, vidljive aktivnosti koje označavaju pripadanje (Ibid. 1010). Svi narativi, kuhara i polaznika radionica, govore da su i jela koja su pripremili i cijela radionica bili odraz njihova načina bivanja i kontinuiteta njihova života tamo i ovdje: u svojoj zemlji podrijetla, u nekoj drugoj zemlji u kojoj su boravili prije dolaska u Hrvatsku (npr. Grčkoj, Makedoniji) i u Hrvatskoj. Zbog prirode prisilnih migracija saznale smo da azilanti nemaju običaj nabavljati hranu iz zemlje iz koje su otišli: Akin zbog svoga statusa izbjeglice to ne želi,

Kamran i Samba jer bi to bilo preskupo, dok će Haya naručiti od kuće samo onu hranu koju iz praktičnih razloga ne može lako sama tu pripremiti – *kishk*. Nitko od kuhara nije posebno naglašavao nacionalni karakter svojih jela nego su to bila jela koja ih asociraju na vlastite obitelji, ljude koji su ih naučili kuhati i one s kojima su objedovali. No, jela koja su pripremali sadržavala su "transnacionalne" sastojke. Organizatori radionica i prijatelji azilanata nabavljaju im sastojke i time im pomažu biti, barem simbolično, u transnacionalnom polju. Radionice kuhanja nisu bile samo tečaj kuhanja: one su učvršćivale stavove polaznika (o važnosti integracije azilanata u hrvatsko društvo) i azilanata čija je hrana bila dobro prihvaćena, a time i oni sami. Analizirani slučaj Okusa doma potvrđuje da inkorporacija migranata u novu državu i transnacionalne veze nisu binarne suprotnosti te da se migrantsko iskustvo može razmatrati kao kretanje između nove zemlje i transnacionalne inkorporacije, kretanje koje tijekom vremena može mijenjati pravac i intenzitet (Ibid. 1011). Možda su najbolji dokaz toj tezi Sambina razmišljanja: "Život je tamo gdje ljudi žive [...]. Moj život je svagdje, ali živim u Hrvatskoj."

OKUS DOMA NA INTERNETSKIM STRANICAMA

Nakon opisa atmosfere na radionicama Okusa doma, iznošenja stavova kuhara i polaznika radionica, mogli bismo zaključiti kako domicilno stanovništvo dobro prihvaća kulturne različitosti i da je Okus doma primjer uspješnog smjera raznih dimenzija integracije. No, predstavljaju li sudionici radionica hrvatsko društvo ili su oni tek manjina? Odgovore na to potražile smo na internetskim stranicama. Internet je, prema Boyeru (2012:383), jedno od glavnih područja interesa antropologije medija koja se u posljednjih 40-ak godina bavila istraživanjima kako su proizvodnja i primanje objavljenih medijskih tekstova i tehnologija omogućili ili utjecali na procese kulturnog stvaranja i reproduciranja.

"Mogli bismo reći da je ono što vidimo na internetu zbirka tekstova. Na taj način korištenje interneta postaje proces čitanja i pisanja tekstova, a etnografov je zadatak razviti razumijevanje značenja koja su u osnovi tekstualnih praksi" (Hine 2004:36).

Budući da bi opsežna analiza medijskog diskursa o azilantima i Okusu doma premašila okvire ovog rada, cilj nam je bio propitati izdvojena

mišljenja građana prema azilantima uključenima u ovu inicijativu. Istraživanje smo provele tako da smo na internetskom pretražitelju *Googleu* upisale Okus doma. Zbog brojnosti članaka, pozornost smo usmjerile na recentne, objavljene u razdoblju u kojem je provođeno istraživanje. Iščitavajući desetak tekstova koristile smo tematsku (diskurzivnu) analizu sadržaja (Bryman 2012:528–536) internetskih verzija dnevnih tiskovina ispod kojih su bili komentari, odnosno stavovi "širokog čitateljstva", koje su čitatelji pod pravim ili lažnim imenima komentirali. U nastavku teksta donosimo fragmente nekoliko tekstova koji ocrtavaju kako su se prezentirala događanja u Okusu doma.

Vecernji.hr objavio je 24. veljače 2015. članak naslova *Emina Bužinkić: Želimo otvoriti restoran u kojem će raditi azilanti* i podnaslova *Želja nam je da to postane mjesto integracije, a profit bi se vraćao izbjeglicama*. Članak donosi kratke crtice iz života nekoliko azilanata i tražitelja azila koji trenutačno žive u Hrvatskoj, a potom povijest Okusa doma. Izjava E. Bužinkić uključuje podatke o broju dodijeljenih azila u Hrvatskoj, o kuharici *Okus doma* te planovima za osnivanje zadruge koja bi poslovala na principu socijalnog poduzetništva i koja bi se u početku bavila kuhanjem i dostavom hrane, a potom otvaranjem restorana koji bi vodile izbjeglice: "Okus doma treba postati mjesto integracije i povezivanja, a ostvareni profit bi se vraćao izbjeglicama u našoj zajednici i drugim marginaliziranim skupinama u društvu." Uz članak je objavljena i galerija s devet fotografija azilanata, Emine, i jelā čiji su recepti priloženi uz članak (Matijević 2015).

Članak je izazvao više komentara koje prenosimo sa svim pravopisnim nepravilnostima, a kao što je vidljivo, većini se čitatelja ti komentari sviđaju (*like*), npr.:

Azilanti idu kući a Emina kao dobra hrvatska građana neka otvori restoran u kojem će raditi nezaposleni socijalni slučajevi hrvatski građani a zaradu neka ulažu u pučke kuhinje i prenoćišta. (*novo vrijeme*, like 88%)

Lijepo je i ljudski brinuti se za progonjene. Što je to centar za mirovne studije? Kod nas teče med i mlijeko, nemamo niti jednog nezaposlenog, a svakim danom odlazi izvan države sve više mladih. Možda bi bilo najbolje da svoje djelovanje ostave u MIROVANJU. (*demokršćanin*, like: 81%)

Sve azilanti iz islamskih država. Lijepo ce nam povećati natalitet. To je cijena koju placamo za članstvo EU (Cupcake, like 79%)

A kuži naziva, centar za mirovne studije, da čovjek nezna o kome se radi pomislio bi da je to možda neki fakultet, a kad tamo vidi vruga, sjedi dvadesetak seoskih krpalja na državnom kazanu koji imaju samo jedan zadatak, udomit i opremit tzv izbjeglice iz drugoga sela... (*mileudarcina 1*, like 86%)

Ovakovi se ne integriraju oni još traže od nas da mi prihvatimo njihov način života. (*grevilija*, like 80%)

NE hvala!!!!!! Pogledajte kako su se Francuzi usrećili...ili možda Šveđani!!! Užaz šta će nam stranci kad nam naši mladi bježe van TRBUHOM ZA KRUHOM!!!!!! Ovo je vjedna velika izdaja, žele razvodniti nacionalno biće hrvata i to je to!!!!!! (*kriticko razmisli*, like 75%)

Azilante treba primati ako su stvarno to, ali pod uvjetom da se asimiliraju, da u prvom redu prihvate domaću najbrojniju vjeru - da nam se ne dogodi kao Englezima da im tamo rastu muslimanski teroristi koji mrze sve kršćansko. (*silverback*, like 75%)

Nadam se da će RH država bankrotirati što prije; građani plaćaju naskuplje poreze da mi se naša država 'preseravala' sa 'centrom za mirovne studije' 'socijalnim poduzetništvom za azilante i slično' .. u RH godišnje gubi desetke tisuća mladih, a država rasipa novac da hrani ove(na kraju pola njih fanovi ISILA ispadne)... ludnica.. otići ćemo u 'krc'.. (*longestmailevercreatedfortrade*, like 67%).

Nacional.hr objavio je 16. listopada 2015. članak *OKUS DOMA Azilanti u Splitu kuhali nacionalna jela*. Članak donosi vijest o održavanja gastronomskog *showa* na kojem su svoja nacionalna jela kuhali azilanti u Hrvatskoj, zajedno s korisnicima Centra za beskućnike udruge MoSt, a povod događanja bila su obilježavanja Svjetskog dana hrane i Dana borbe protiv siromaštva. Članak prenosi riječi E. Bužinkić o Okusu doma te navodi da su se prezentacije do tada održale u Sisku, Kutini, Čakovcu, Rijeci, Puli, te da nakon Splita slijede prezentacije u Osijeku i Vukovaru. U okviru je članka fotografija sa sudionicima događanja, uključujući kuhare iz Nigerije, Etiopije i Senegala. Na članak je reagirao jedan čitatelj koji se potpisao kao *Sime Begonja* i napisao:

...oti vam novi prijatelji dolaze sa velikim ciljem jeste vidili jucer njihovu parolu u svedskoj KATOLICI ILI SE POMUSLIMANITE ILI UMRITE to im je cilj.

Dobrahrana.jutarnji.hr objavio je 20. listopada 2015. članak o skupljanju novca za zadrugu i fotografiju pod naslovom *Okus doma: nova kampanja koja će pomoći imigrantima otvoriti restoran u Hrvatskoj i podnaslovom Plemenita gesta koja spaja nove kulture i nudi novi početak!* Sama inicijativa kratko je opisana, uz poveznicu na kratki (dvominutni) video s jedne od radionica kuhanja, na kojoj su intervjuirani polaznici radionice i kuhari. Na kraju videa jedan od kuhara na engleskom jeziku poziva ljude da sudjeluju u inicijativi kojoj je cilj skupiti 15 000 eura kako bi se kupila oprema za kuhinju zadruge, potrebna za pokretanje biznisa dostavljanje hrane. Ispod teksta su dva komentara:

A bogati, i ja bih otvorila svoj restoran i vratila se u svoju zemlju. Tko ce mi pomoći donacijama???? (*Natalija*)

Koketne hipsterice koje oblijeću oko mladih crnaca... ma baš se pitam kakva ih kobasa zanima iz domaće kuhinje. (*Tomislav*)

ANALIZA INTERNETSKIH ČLANAKA

Iščitavajući navedene članke, možemo zaključiti da su ih autori pisali faktografski, članci su opremljeni brojnim fotografijama, ton prema izbjeglicama, azilantima i svima uključenima u ovaj kolektiv je pozitivan, odnosno riječ je o pozitivnom medijskom diskursu prema Okusu doma. Prema Spitulnik (1993:295), najraširenija, i u 1980-ima najdominantnija paradigma procesa masovnih komunikacija jest linearni model sačinjen od tri razine: proizvodnja poruke, prenošenje poruke i primanje poruke, pri čemu se poruka shvaća kao glavna jedinica kulturnog značenja, snažno sredstvo loma ili reproduciranja dominantnih ideologija u društvu. U ovom radu promatramo treću razinu: kako su medijske poruke o postojanju i djelatnosti Okusa doma primljene kod čitatelja. Prema navedenim komentarima, vidljivo je da su oni u oštrom kontrastu s iznimno prijateljskim dojmovima polaznika radionice i konzumentima hrane na promocijama i pozitivnim stavovima novinara. Najviše je komentara izazvao prvi članak objavljen na portalu *Večernjeg lista*: svi su komentari bili negativistički nastrojeni,

a uz to su uglavnom dobivali i odobravanja (*likeove*) drugih. U stavovima čitatelja u komentarima vidljivi su *realni* čimbenici socioekonomske *prijetnje* koji dolaze od useljenika, a povezani su s ekonomskim interesima (Usp. Čačić-Kumpes et al. 2012:314, 316), gospodarskom krizom, visokim postotkom nezaposlenosti u Hrvatskoj, iseljavanjem, malim brojem djece, što sve dovodi do promatranja azilanata kao oduzimatelja ionako premalih ekonomskih resursa za potrebe domaćeg stanovništva. S druge strane, vidljivi su *simbolični* čimbenici (sociokulturna prijetnja) (Ibid.) povezani s kulturom, običajima, vjerom i vrijednostima.

Stuart Hall pita se kako predstavljamo ljude i mjesta koja su značajno drugačija od nas, zašto je "različitost" tako privlačna tema i sporno područje reprezentacije, koji su tipični oblici i reprezentativne prakse koje se koriste kako bi se predstavila "razlika" u današnjoj popularnoj kulturi, kao i otkuda dolaze ti stereotipi (Hall 1997:225). Možemo li objasniti zašto reprezentacije "različitosti" angažiraju osjećaje, stavove, emocije i mobiliziraju strahove i zebnje kakve smo vidjeli u komentarima čitatelja nekih od članaka? Ljudi koji su na bilo koji način različiti od većine ("oni" nasuprot "nas"), često budu izloženi binarnom obliku reprezentacije "kroz jasno suprotstavljene, polarizirane, binarne ekstreme – dobar / loš, civilizirani / primitivan, ružan / pretjerano privlačan, odbojan-jer-je-drugačiji / privlačan-jer-je-stran-iegzotičan" (Ibid. 229). Za ovu tezu nalazimo potvrdu u izjavi azilanta iz Nigerije koji živi u Hrvatskoj: "Crnci imaju shizofren prolaz kod hrvatskih cura. Ili ih privlače bez osobitog razloga osim što su crnci ili ih iz istog vrhunskog razloga odbijaju." (Usp. Dujmović 2015).

Slijedeći argumente Mary Douglas (1966), u većini komentara azilanti su nešto nepoželjno, oni su nešto što uznemiruje poredak unutar hrvatskog društva (kulture). Simbolične granice između kultura održavaju ih "čistima", dajući im njihovo jedinstveno značenje i identitet. Tamnopusi su kuhari reducirani na pojam azilanata koji su trenutačno oni "drugi", a budući da su i po svom statusu i po boji kože različiti od "domaćeg" stanovništva, ne trebaju nam jer posla nema ni za "naše". Tu ulazimo u domenu stereotipa čije je jedno od obilježja upravo praksa "zatvaranja" i isključenja koja simbolički fiksira granice te isključuje sve ono što se ne uklapa, što je različito (Hall 1997:258). Osim toga, treba prvo nahraniti i pobrinuti se za "našu socijalu" prije no što se pomisli na išta drugo osim poruke azilantima

da idu negdje drugdje. Komentatori članaka vide višestruke opasnosti/prijetnje: razvodnit će nacionalno biće Hrvata, uzimaju poslove od "naših", posebno mladih (koji su prisiljeni odlaziti iz Hrvatske) i nametnut će nam muslimansku vjeru. Pri ovom posljednjem rezoniranju nije bitno to što se nigdje u člancima ne spominje religija azilanata. Na navedenim primjerima komentara na članke susrećemo se s intertekstualnošću koja se definira kao akumulacija značenja preko različitih tekstova, gdje se neka slika referira na drugu ili je njezino značenje promijenjeno tako što je pročitano u kontekstu drugih slika (Ibid. 232). Možemo zaključiti da su komentatori članaka o Okusu doma svoje mišljenje stvarali i na brojnim drugim člancima o azilantima (Usp. Župarić-Iljić 2013), ali i imigrantima općenito (Franc et al. 2010; Šram 2010; Čačić-Kumpes et al. 2012) u kojima autori zaključuju da se azilanti i imigranti percipiraju kao socioekonomska i sociokulturna prijetnja za hrvatsko društvo, da se doživljavaju kao konkurencija na tržištu rada, te da zatvorenost prema kulturnoj različitosti vodi u isključivost domaće populacije prema imigrantima (Usp. Župarić-Iljić 2013:209).

Premda nemaju striktno političku vezu u sebi, neki od negativnih diskursa u komentarima ispod članaka asociraju na prvi tip simboličkog konflikta kojeg je identificirao Simon Harrison jer ih, prema Senjković (2002:274), možemo pročitati kao primjer etničkog i nacionalističkog suparništva koja uvećavaju kulturne različitosti i odraz su negativne taktike "procjenjivačkog natjecanja". Komentatori članaka verbalno su napadali izbjeglice kao "druge", svrstavali ih u skupinu onih koji će nam nametnuti muslimansku vjeru, i slično, a i članovi CMS-a su suparnici jer podržavaju takve "druge", pa su tako i otpadnici od društva "naših" ili su čak žene sumnjiva morala ("koketne hipsterice koje oblijeću oko mladih crnaca"). Možemo utvrditi da u nekim komentarima čitatelja nalazimo i drugi tip Harrisonova simboličkog konflikta, "vlasničko natjecanje": namjera da se izbjeglice zaposle okarakterizirana je u pojedinim komentarima kao neprijateljsko ponašanje, a pravo na rad u Hrvatskoj i zarađivanje uzimaju se kao važni kolektivni simboli koji prije svega pripadaju većinskoj zajednici, Hrvatima.

Prikazani komentari internetskih članaka o Okus doma projekcije su stavova anonimnih čitatelja koji, možemo pretpostaviti, nisu bili u interakciji s tražiteljima međunarodne zaštite u Hrvatskoj. Predstavljene

internetski komentari svakako upućuju na dio neotvorenoga hrvatskog društva prema azilantima, kao i ljudima različitih kultura, rasa i vjera. Oni isto tako pokazuju ono što je Hage (2000) nazvao *vladajućim pripadanjem* naciji jer osjećaju da imaju pravo nad nacijom (pa time i *legitimno* mišljenje o azilantima) i njezinim upravljanjem na način da Hrvatska mora ostati "njihov dom". "Ovo je moja nacija" jest stav koji se može pročitati u pozadini većine (ako ne i svih) internetskih komentara.

ZAKLJUČAK

S obzirom na globalna migracijska strujanja i na starost europskog i hrvatskog stanovništva, moglo se pretpostaviti da će se u Hrvatsku u kontekstu njezina članstva u EU-u u bliskoj budućnosti doseljavati sve veći broj stranaca (Čačić-Kumpes et al. 2012), a i da će Republika Hrvatska davati veći broja azila (Župarić-Iljić 2013). Međutim, "izbjeglička kriza" koja je započela 2015. godine, kao i recentna iseljavanja hrvatskih građana u potrazi za poslom i boljim standardom života, pokazuju neke drugačije pravce migriranja u hrvatski teritorij i izvan njega. Posljednjih desetak godina, sukladno novim migracijskim tokovima, dopunjuju se postojeći i/ili donose novi EU programi, mehanizmi i instrumenti za promicanje integracije.¹⁶ Europska komisija predložila je 2011. novu *European Agenda for the Integration of Third-Country Nationals*¹⁷ u kojoj se, između ostalog, fokusira na povećavanje društvene i kulturne participacije migranata i aktivnosti na lokalnim razinama. Kroz Okus doma čiji je cilj upravo česta interakcija azilanata/stranaca s domaćim stanovništvom, bilo kroz promocije hrane na javnim događanjima, čestu prisutnost u medijima i slično, upravo se prakticiraju takve smjernice. Unatoč tomu što je ova inicijativa pokrenuta u Zagrebu, svoje promocije organiziraju u brojnim

¹⁶ Usp. *A Common Agenda for Integration Framework for the Integration of Third-Country Nationals in the European Union*. 2005. <http://eurex.europa.eu/LexUriSerexUriServ.do?uri=COM:2005:0389:FIN:EN:PDF>. European Web Site on Integration: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/home>; European Migration Forum: <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.events-and-activities-european-migration-forum-1>.

¹⁷ *European Agenda for the Integration of Third-Country Nationals*. 2011. http://ec.europa.eu/dgs/homeaffairs/news/intro/docs/110720/1_en_act_part1_v10.pdf (*pristup 15. 3. 2016.*).

drugim gradovima. Mišljenja smo da bi se nakon stjecanja prvog iskustva u zadruzi Okusa doma dio azilanata mogao zaposliti u drugim hrvatskim sredinama, posebice na jadranskoj obali gdje ionako manjka radne snage u ugostiteljstvu. Kako je cilj pokretača Okusa doma bio da se kroz kuhanje artikulira ono što izbjeglice i imigranti jesu i tako razbijaju predrasude i stereotipi o njima, boravkom azilanata u manjim sredinama i svakodnevnim kontaktima s domicilnim stanovništvom mogao bi se postići upravo taj cilj. Organizatori smatraju da se kulinarstvo pokazalo kao dobar medij za to jer ga nitko ne shvaća kao prijetnju ili ugrozu. To mišljenje dijele i polaznici radionica i azilanti. Osim toga, kako ističu, Okus doma pokazuje društvu da izbjeglice nešto rade, da nisu došli tu kako bi uzimali poslove ili žene od "domaćeg stanovništva", odnosno da ne žele biti na teret državi.

Prema navedenoj kvalitativnoj građi, dobivenoj intervjuima s azilantima i polaznicima radionica, možemo zaključiti da je ovaj program uspješan za provedbu društvene, kulturne, interakcijske i identifikacijske integracije azilanata, a ima tendenciju pružiti i ekonomsku integraciju zasad za nekoliko azilanata.¹⁸ Sudjelovanje u Okusu doma pokazalo se bitnim za identitetsku dimenziju integracije, odnosno osjećaj osobnog zadovoljstva i pripadanja, što potvrđuje isticanje azilanata da su pronašli "novu obitelj", a ljudi koji se u okviru ove inicijative upoznaju druže se i privatno. Na osnovi etnografije pojedinačnog, vidljivo je da je integracija dinamičan proces jer je jedan od azilanata tijekom našeg istraživanja mijenjao mišljenje i zadovoljstvo o svojoj trenutačnoj situaciji i životu u Hrvatskoj.

Ne osporavajući teze da je priroda izbjegličkih migracija biti "između" dvije države, na osnovi građe iznesene u ovom radu možemo zaključiti da sama jela koje azilanti (dakle, izbjeglice koje su dobile zaštitu nove države) pripremaju na radionicama, bez obzira na to jesu li ona

¹⁸ Iako je Republika Hrvatska odobrila međunarodnu zaštitu za 176 osoba, prema našim saznanjima iznimno mali broj njih ima priliku raditi u Hrvatskoj, što je tema jednoga budućeg sustavnog istraživanja. Budući da ne postoje službeni statistički podaci gdje oni i u kakvim uvjetima žive te jesu li zaposleni, smatramo da bi preko migrantskih mreža trebalo doći u kontakt sa što većim brojem azilanata te pomoću kvalitativnih intervjua saznati jesu li nostrificirali diplome, koliko ih je prošlo tečajeve dokvalifikacije, koje su im prepreke kod zapošljavanja (npr. nepoznavanje hrvatskog jezika), nevoljkost poslodavaca da ih prime, razina nezaposlenosti u Hrvatskoj, kakvi su im planovi za budućnost, itd.

pripremljena s namirnicama baš kao kod kuće ili pokušavaju to postići, predstavljaju utjelovljene transnacionalne prakse kuhara i njegova/njezina kontinuiteta bivanja u Hrvatskoj i, na simboličkoj (identitetskoj) razini, u zemlji podrijetla, jer to jelo odražava ne samo ono na što su navikli jesti odmalena nego i njihove osobne poglede na hranu i objedovanje. Za jednog je sugovornika tako "neprirodno" jesti sam, za drugog je prirodno jesti iz jedne posude, tj. dijeljenje hrane na tanjure za svakoga posebno znači podjelu među ljudima, dok treći misli da je azijska hrana koju je navikao jesti hranjivija i bolja od hrane koju jede u Hrvatskoj.

Prema provedenom istraživanju, vidimo i da je integracija dvojaka: s jedne strane, domicilno stanovništvo u direktnim kontaktima s azilantima pokazuje veliku otvorenost prema kulturnim i ostalim različitostima, a s druge komentari čitatelja internetskih vijesti i svidanje tih komentara većini drugih čitatelja pokazuje sasvim suprotna mišljenja – društvenu distanciju i visoku razinu otpora prema njihovu ulasku u hrvatsko društvo. Odnosno, azilante percipiraju kao sociokulturnu i socioekonomsku prijetnju. Zbog svega navedenoga, potvrdit ćemo razmišljanja C. Geertza:

Analiza kulture intrinzično je nepotpuna. I, što je još gore, što je dublja, to je manje potpuna. To je čudna nauka čije najupečatljivije tvrdnje imaju najnesigurniju osnovu, u kojoj napredovati u vezi s nekim pitanjem znači pojačavati sumnju, i u sebi i u drugima, da ga niste baš dobro shvatili. Ali upravo to, zajedno sa mučenjem finih ljudi glupim pitanjima, znači biti etnograf. (Gerc 1998:44)

Oba, sasvim različita konteksta – prijateljsko ozračje i oduševljenje svih koji su fizički sudjelovali na promocijama i radionicama, te suprotan neprijateljski stav prema kuharima azilantima ali i organizatorima – otkrivaju nam multiterenski pristup istraživanju Okusa doma, a, između ostalog, i kompleksnost pitanja integracije azilanata u hrvatsko društvo. Bit će zanimljivo pratiti razvoj kolektiva Okus doma, a posebno njihovu uspješnost u zapošljavanju izbjeglica u zadruzi koju su pokrenuli, s time da ne smijemo zanemariti da zadruga ne zapošljava samo azilante nego i dio domicilnog stanovništva. Stoga će propitivanje pozicija moći unutar kolektiva Okus doma svakako biti tema daljnjeg istraživanja. Kako je naše istraživanje provedeno na samom početku osnivanja i djelovanja zadruge

Okus doma, smatramo i da će tek nakon određenog vremena biti moguće realnije utvrditi je li ovdje riječ o uspješnoj integraciji azilanata i tražitelja azila u hrvatsko društvo.

LITERATURA

- ABU-LUGHOD, Lila. 1991. "Writing Against Culture". U *Recapturing Anthropology. Working in the Present*, ur. R. G. Fox. New York: School of American Research Press, 137–163.
- BARIČEVIĆ, Vedrana. 2013. "Europske integracije i usvajanje europskih politika azilne zaštite u Hrvatskoj: prava osoba pod zaštitom i njihova integracija u društvo". U *Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj*, ur. Drago Župarić-Iljić. Zagreb: IMIN – CMS – Kuća ljudskih prava, 99–130.
- BOYER, Dominic. 2012. "From Media Anthropology to Anthropology of Mediation". U *The SAGE Handbook of Social Anthropology*, ur. R. Fardon. London: Sage, 383–392.
- BROCHMANN, Emory i Tomas HAMMAR, ur. 1999. *Mechanism of Immigration Control: A Comparative Analysis of European Regulation Policies*. Oxford: Berg.
- BRUBAKER, William Rogers. 1992. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge: Harvard University Press.
- BRYMAN, Alan. 2012. *Social Research Methods*. 4th ed. Oxford – New York: Oxford University Press.
- BUŽINKIĆ, Emina. 2014. *Okus doma*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
- CHARMAZ, Kathy. 2011. *Constructing Grounded Theory. A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. Los Angeles – London – New York: Sage.
- CONTRERAS, Jesús i Mabel GRACIA ARNAIZ. 2005. *Alimentación y cultura: perspectivas antropológicas*. España: Ariel antropología.
- ČAČIĆ-KUMPES, Jadranka, Snježana GREGUREVIĆ i Josip KUMPES. 2012. "Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj". *Revija za sociologiju*, vol. 42:305–336. <https://doi.org/10.5613/rzs.42.3.3>
- DOUGLAS, Mary. 1966. *Purity and Danger, an Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. New York: Frederic A. Praeger.
- EMERSON M. Robert, Rachel I. FRETZ i Linda L. SHAW. 1995. *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago – London: University of Chicago Press.
- FAIST, Thomas, Margit FAUSTER i Eveline REISENAUER. 2013. *Transnational Migration*. Cambridge: Polity Press.
- FAVELL, Adrian. 2001. *Philosophies of Integration: Immigration and the Idea of Citizenship in France and Britain*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave.

- FRANC, Renata, Vlado ŠAKIĆ i Ljiljana KALITERNA-LIPOVČAN. 2010. "Percipirane posljedice doseljavanja i stav prema doseljavanju". *Društvena istraživanja*, vol. 19/3:421–440. <http://hrcak.srce.hr/55444>
- GADŽE, Paula i Marijeta RAJKOVIĆ IVETA. 2015. "Okusi i mirisi Hrvatske u Argentini". *Hrvatski iseljenički zbornik 2016*, 151–170.
- GEDDES, Andrew. 2003. *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. London: Sage.
- GERC, Kliford [i. e. Clifford GEERTZ]. 1998. *Tumačenje kultura I, II*. Beograd: XX vek.
- GLICK SCHILLER, Nina, Linda BASCH i Cristina BLANC-SZANTON, ur. 1992. *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity and Nationalism Reconsidered*. New York: New York Academy of Sciences.
- GOODMAN, Sara Wallace. 2010. "Integration Requirements for Integration's sake? Identifying, Categorising and Comparing Civic Integration Policies". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 36/5:753–772. <https://doi.org/10.1080/13691831003764300>
- HAGE, Ghassan. 2000. *White Nation. Fantasies of White supremacy in a multicultural society*. New York: Routledge.
- HALL, Stuart. 1997. "Spectacle of the 'Other'". U *Representations. Cultural Representations and Signifying Practices*, ur. Stuart Hall. London: Sage, 223–290.
- HECKMANN, Friedrich i Dominique SCHNAPPER. 2003. *The Integration of Immigrants in European Societies. National Differences and Trends of Convergence*. Stuttgart: Lucius & Lucius.
- HERŠAK, Emil. 1998. *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti – Školska knjiga.
- HINE, Christine. 2004. "Virtualni predmeti etnografije". U *Etnografije interneta*, ur. Reana Senjković i Iva Pleše. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Ibis grafika, 27–54.
- HOLLIFIELD, James. 1997. "Immigration and Integration in Western Europe: A Comparative Analysis". U *Immigration into Western Societies*, ur. E. M. Uçarer i D. J. Puchala. London: Pinter, 29–69.
- LEVITT, Peggy i Nina GLICK SCHILLER. 2004. "Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society". *International Migration Review*, vol. 38/3:1002–1039. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00227.x>
- Ó RIAIN, Seán. 2009. "Extending the Ethnographic Case Study". U *The SAGE Handbook of Case-Based Methods*, ur. David Byrne i Charles C. Ragin. London: Sage, 289–306.
- PENNINX, Rinus i Blanca GARCÉS-MASCAREÑAS. 2016. "The Concept of Integration as an Analytical Tool and as a Policy Concept". U *Integration Processes and Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors*, ur. Blanca Garcés-Mascareñas

- i Rinus Penninx. Cham: Springer, 11–30. <http://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-319-21674-4> (pristup 2. 5. 2016.).
- PENNINX, Rinus. 2004. "Integration Processes of Migrants: Research Findings and Policy Challenges". *Migracijske i etničke teme*, vol. 23/1–2:7–32. <http://hrcak.srce.hr/14467>
- PETRIDOU, Elias. 2001. "The Taste of Home". U *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ur. Daniel Miller. Oxford: Berg, 87–104.
- POVRZANOVIĆ FRYKMAN, Maja i Michael HUMBRACHT. 2013. "Making Palpable Connections: Objects in Migrants' Transnational Lives". *Ethnologia Scandinavica*, vol. 43:47–67. <http://hdl.handle.net/2043/15800>
- POVRZANOVIĆ FRYKMAN, Maja. 2010. "Materijalne prakse bivanja i pripadanja u transnacionalnim društvenim prostorima". *Studia ethnologica Croatica*, vol. 22:39–60. <http://hrcak.srce.hr/62239>
- SENJKOVIĆ, Reana. 2002. *Lica društva – likovi države*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- SPITULNIK, Debra. 1993. "Anthropology and Mass Media". *Annual Review of Anthropology*, vol. 22:293–315. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.22.100193.001453>
- SWANBORN, Peter. 2010. *Case Study Research: What, Why and How?* London: Sage.
- ŠRAM, Zlatko. 2010. "Etnocentrizam, percepcija prijete i hrvatski nacionalni identitet". *Migracijske i etničke teme*, vol. 26/2:113–142. <http://hrcak.srce.hr/60862>
- WITTEL, Andreas. 2004. "Etnografija u pokretu: od terena do mreže i interneta". U *Etnografije interneta*, ur. Reana Senjković i Iva Pleše. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Ibis grafika, 17–25.
- ŽUPARIĆ-ILJIĆ, Drago. 2013. "Percepcija tražitelja azila u javnosti i medijski prikazi problematike azila u Hrvatskoj". U *Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj*, ur. Drago Župarić-Iljić. Zagreb: IMIN – CMS – Kuća ljudskih prava, 201–220.

INTERNETSKI IZVORI

- Centar za mirovne studije: www.cms.hr (pristup 3. 3. 2016.).
- A Common Agenda for Integration Framework for the Integration of Third-Country Nationals in the European Union*. 2005. <http://eurex.europa.eu/LexUriSerexUriServ.do?unri=COM:2005:0389:FIN:EN:PDF> (pristup 15. 3. 2016.).
- DUJMOVIĆ, Krešimir. 2015. "Luda priča nigerijskog princa koji je ribario za Antu Gotovinu". *T-portal.hr*, 20. prosinca. <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/409306/Luda-prica-nigerijskog-princa-koji-je-ribario-za-Antu-Gotovinu.html> (pristup 14. 3. 2016.).

European Agenda for the Integration of Third-Country Nationals. 2011. http://ec.europa.eu/dgs/homeaffairs/news/intro/docs/110720/1_en_act_part1_v10.pdf (pristup 15. 3. 2016.).

European Migration Forum: <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.events-and-activities-european-migration-forum-1> (pristup 15. 3. 2016.).

European Web Site on Integration: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/home> (pristup 15. 3. 2016.).

Facebook stranice Okusa doma: <https://www.facebook.com/okusdoma> (pristup 3. 3. 2016.).

HINA (Hrvatska izvještajna novinska agencija). 2015. "OKUS DOMA. Azilanti u Splitu kuhali nacionalna jela". *Nacional.hr*, 16. listopada. <http://www.nacional.hr/okus-doma-azilanti-u-splitu-kuhali-nacionalna-jela/> (pristup 15. 3. 2016.).

MATIJEVIĆ, Božena. 2015. "Emina Bužinkić: Želimo otvoriti restoran u kojem će raditi azilanti". *Vecernji.hr*, 24. veljače. <http://www.vecernji.hr/hrvatska/emina-buzinkic-zelimo-otvoriti-restoran-u-kojem-ce-raditi-azilanti-99151> (pristup 10. 3. 2016.).

Ministarstvo unutarnjih poslova RH. *Statistika*. <http://www.mup.hr/main.aspx?id=188055> (pristup 2. 5. 2016.).

PAVIĆ, Siniša. 2016. "Izbjeglice dobro pamte kuhinju svojih majki, a uskoro će je moći okusiti i Zagrepčani". *Novolist.hr*, 3. siječnja. http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Izbjeglice-dobro-pamte-kuhinju-svojih-majki-a-uskoro-ce-je-moci-okusiti-i-Zagrepčani?meta_refresh=true (pristup 10. 3. 2016.).

s. a. 2015. "Okus doma: nova kampanja koja će pomoći imigrantima otvoriti restoran u Hrvatskoj". *Dobrahrana.jutarnji.hr*, 20. listopada. <http://dobrahrana.jutarnji.hr/okus-doma-nova-kampanja-koja-ce-pomoci-imigrantima-otvoriti-restoran-u-hrvatskoj/> (pristup 10. 3. 2016.).

KONZULTIRANI ZAKONI

Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (Narodne novine, 70/2015)

Zakon o azilu (Narodne novine, 88/2010)

Rahela Jurković i Marijeta Rajković Iveta

„TASTE OF HOME“: INTEGRATION OF ASYLEES INTERTWINED WITH TRANSNATIONAL PROCESSES AND PROMOTION OF CULINARY TRADITIONS

Integration of immigrants in the EU member states is one of the key social issues today. The aim of this paper is to show on the Taste of Home collective case study the attempts at socio-economic, cultural and interactive integration of refugees and seekers of international protection into Croatian society and how successful (or not) they are. The research is based on ethnological and cultural-anthropological qualitative methodology: on interviews with asylees and asylum seekers, on participant observation in cooking workshops and at food presentations and on media discourse analysis. In addition to integration process that proved exceptionally important for asylees and asylum seekers, the authors show to what extent participation, i.e. preparation of food in the Taste of Home enables refugees to exist in a transnational field. Finally they point to two completely opposite ways in which Croatian citizens accept asylees involved in this initiative (from friendliness to distance), other asylees, protection seekers and refugees in Croatia in general.

Keywords: asylees, refugees, integration, Taste of Home, attitudes towards asyles

Articles published in this journal are Open Access and can be distributed under the terms and conditions of the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)